

O'QUVCHILARDA MEDIA VA AXBOROT SAVODXONLIGINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Muminov Maxamadali Islamjanovich

Namangan viloyati pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazi,
metodik xizmat bo'limi boshlig'i.

Elektron pochta: mmuminov7474@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada turli axborot manbalaridan to'g'ri va oqilona foydalanish, qabul qilinayotgan ma'lumotlarni tahlil qilish, tanqidiy baholash, talqin qilish, foydalanish ko'nikmasi, bir so'z bilan aytganda XXI asr odamlari uchun eng zarur bo'lgan axborot savodxonligi to'g'risida fikr yuritilgan.*

***Kalit so'zlar:** Internet, axborot, taraqqiyot, savodxonlik, texnologiya, Google, Yandeks, telegram, media.*

Bugungi kunda mamlakatimizda jamiyat hayotining ma'naviy-ma'rifiy asoslarini mustahkamlash, yosh avlod qalbida yurt taqdiri uchun dahldorlik va mas'uliyat hissini oshirish, yot g'oyalarga qarshi mafkuraviy immunitetni kuchaytirish, yoshlarga zamonaviy ta'lim berish bilan birga ularni umuminsoniy va milliy qadriyatlar, yuksak insoniy fazilatlar ruhida tarbiyalash, ularning ongi va qalbini mafkuraviy va ma'naviy tahdidlardan ishonchli himoya qilish, ularda faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish masalalari davlatimizning doimiy diqqat markazida bo'lib kelmoqda. Ayniqsa, mamlakatimiz taraqqiyotining yangi bosqichida barcha sohalardagi islohotlar, tub yangilanishlar jadallik bilan amalga oshirilmoqda.

Yangi davr shiddati o'z navbatida ta'lim-tarbiyaga aniq va qat'iy talablarini qo'yimoqda. Chunki islohotlardan ko'zlagan pirovard maqsad va natijalarga erishish ko'p jihatdan kadrlar masalasiga borib taqaladi. Hozirgi zamon talablariga javob

beradigan munosib kadrlarni tayyorlash esa ta'lim-tarbiya jarayonining sifatiga bevosita bog'liqdir.

Darhaqiqat, bugungi kunda dunyoda globallashtirish jarayonlari kuchayib, tinchlik va barqarorlikka qarshi yangi tahdidlar tobora ko'payib bormoqda. Bunday murakkab va tahlikali vaziyat sohada amalga oshirilgan ishlarni tanqidiy baholab, uning faoliyatini zamon talablari asosida takomillashtirishni taqozo etmoqda.

Hozirgi davr har kimdan kuchli bilim va tafakkur egasi bo'lishni, zamonaviy axborot texnologiyalaridan unumli va maqsadli foydalanishni, yon atrofda sodir bo'layotgan voqea va hodisalarga mustahkam fuqarolik pozitsiyasi bilan yondashishni talab etadi.

Demak, o'zini shu yurt farzandi deb hisoblaydigan har bir inson mavjud xavflarning mohiyatini chuqur anglashi, ularga nisbatan o'zida mafkuraviy immunitetni shakllantirib borishi shart.

Avvalgi yillarda biz yangiliklarni televideniya, radio, gazeta va jurnallar orqali qabul qilar edik va o'z navbatida o'sha davrda ma'lumotlarni bizgacha yetib kelishida ma'lum bir o'lchov, o'ziga xos "filtr" mavjud edi.

Bugungi kunda internet, ijtimoiy tarmoqlar (1-rasm) rivojlanib borishi natijasida har qanday ma'lumotni iste'molchilar to'g'ridan-to'g'ri qabul qila boshladi.

1-rasm

Biz media dunyosida yashayapmiz, turli axborot manbalaridan foydalanapmiz, lekin qabul qilinayotgan ma'lumotlarni tahlil qilish, tanqidiy baholash, talqin qilish, foydalanish ko'nikmasi, bir so'z bilan aytganda axborot savodxonligi afsuski hali to'liq shakllangan emas.

Bugungi kunda mediata'lim, mediasavodxonlik, mediatanqid ko'nikmalarini shakllantirishdan maqsad axborot asrida tarqatilayotgan axborotning mohiyatini anglash, foydalanishga o'rgata olishdir. Axborot ishonchli, xolis, tushunarli va foydali bo'lishi kerak.

Har qanday reklama, ommaviy axborot vositalaridagi xabarlar, ijtimoiy tarmoqlardagi izohlar mediamatn sanaladi. Shuning uchun boshqa fanlar tarkibida ham yoshlarimizda bu ko'nikmalarni – axborotning to'g'ri va soxtaligini, ya'ni feyk (fake – soxta) yangiliklarni ajratish, soxta faktlarni aniqlash va tarqatmaslik masalalarini anglatish, ma'lumotlardan to'g'ri foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish lozim. Bu yoshdagi bolalar qiziquvchanligi sababli turli mavzulariga oid ko'p sonli materiallar bilan tanishish mumkin. Media axborot savodxonligining (MAS) umumiy konsepsiyasidan tortib, axborot manbalari bilan ishlashning o'ziga xosligini tushuntirib borish lozim.

Media va axborot savodxonligi o'zi nima.

Media va axborot savodxonligi 2007-yilda UNESCO tomonidan taklif etilgan keng qamrovli tushunchadir. U axborot savodxonligi va mediasavodxonlik bilan bog'liq barcha kompetensiyalarni, shu jumladan raqamli yoki texnologik savodxonlikni ham qamrab oladi.

Media va axborot savodxonligi – bu ijodiy faoliyatda barcha zarur vositalardan foydalangan holda axborot va media mahsulotlarini samarali olish, tahlil qilish, tanqidiy baholash, talqin qilish, foydalanish, yaratish va tarqatish imkonini beradigan bilim, ko'nikma, munosabat, malaka va amaliyotlar majmuidir.

2016 yildan beri UNESCO har yili o'tkaziladigan Media va axborot savodxonligi haftaligida yoshlarga bag'ishlangan platformani, ya'ni “Yoshlar kun tartibi” forumini taqdim etib keladi. Forumni o'tkazishdan ko'zlangan maqsad

yoshlarning media va axborot savodxonligini oshirish dasturlari, tashabbus va tadbirlarida ishtirokini ta'minlash muhimligini ta'kidlash, media va axborot savodxonligi bo'yicha bilim va resurslarni yaratish va tarqatishda yoshlarni jalb etishdan iborat.

Mediyasavodxonlik ko'nikmalarini egallashda:

- ma'lumotlarni taqqoslash;
- tanqidiy fikrlash;
- axborotni olish va saralash;
- tahlil qilish;
- baholashni o'rganish;
- sharhlash;
- asoslash;
- xulosalarni ifodalash kabi tushunchalar qamrab olingan.

Bu ko'nikmalarni egallash davomida o'quvchilar nafaqat yangi bilimlarga ega bo'ladi, balki o'z qiziqishlari doirasida bunyodkorlik, ijodkorlik qobiliyatini o'zlashtiradi, raqamli texnologiyalarning sir-asrorini anglaydi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirgan o'quvchilar o'zlashtirgan bilimlari doirasida aniq va asosli ma'lumotlarni qidirib topib, o'z qarashlari asosida yangiliklar (ixtirolar) yaratishga qodir bo'ladi. Shuning uchun ham o'quvchi yoshlarda bu ko'nikmalarni rivojlantirib borish muhim sanaladi

Mediasavodxonlik nima uchun kerak?

Avvalo:

- xuquqiy demokratik jamiyatimizning to'laqonli, faol fuqarosi sifatida amalga oshirilayotgan islohotlar mazmun-mohiyatini tushunish;
- OAV orqali uzatilayotgan va qabul qilinayotgan kundalik axborotni saralash ko'nikmalarini shakllantirish;
- axborot orqali inson ongini boshqarishga yo'l qo'ymaslik va har qanday vaziyatda to'g'ri qaror qabul qilish;

- insonning vizual obrazlar ta'siri ostida ijobiy yoki salbiy tomonga o'zgarishlarini tahlil eta olish va vizual xabarlar ostida beriladigan ko'rinmas ma'lumotlarni o'qiy olish;
- OAV orqali beriladigan matnli kommunikatsiyalar mohiyatini tahlil etish; "Axborot qayerdan, kim tomonidan va nima maqsadlarda uzatilyapti, kimning manfaatlarini o'zida aks ettiryapti" degan savollarga javob topa olish uchun zarurdir.

Bizningcha, mediasavodxonlik yuqorida bildirilgan fikrlar bilan birgalikda ommaviy axborot vositalari orqali uzatiladigan barcha axborotga tanqidiy qarash, ularga xolis yondashish va har bir uzatilayotgan axborotni saralashda ongli ravishda yondashish hamdir. Mediasavodxonlikning maqsadi har bir medianing ustuvorliklari va kamchiliklarini tushungan holda ular tomonidan tarqatilayotgan axborotni saralay bilish va zarurini qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish bo'lsa, asosiy vazifasi insonlar tomonidan iste'mol qilinadigan har qanday axborotning manipulyativ kuchini anglagan holda undan chegaralanishdir

Nima uchun bizga mediasavodli bo'lish muhim?

Mediasavodxonlik XXI asr odamlari uchun eng zarur bo'lgan ko'nikma ekanligidan kelib chiqib, xuddi o'qish, yozish qobiliyati kabi juda muhim ko'nikma.

Albatta, har kim bu ma'lumot qanchalik foydali yoki zararli bo'lishi mumkinligini o'zi o'ylashi kerak. Shu ma'noda menga axborotlar oziq-ovqatlar bilan taqqoslanadigan metafora juda yoqadi. Biz aynigan ovqatni yemaymiz. Juda yog'li yoki juda achchiq taomni iste'mol qilmaymiz. Albatta, bu masalada insonni o'zi nimani tanlashini hal qilishi kerak.

Axborotlar ham xuddi shunday. Turli ta'mli mahsulotlar tanlanishi mumkin, ammo aynigan ya'ni yolg'on ma'lumotlarga ega bo'lish, ularni o'qish, iste'mol qilish kerak emas. Nazarimda, bu metafora, axborot dunyosida hozir nima sodir bo'layotganini juda yaxshi ko'rsatib beradi. Fast fud (tez pishadigan taom) kabi hamma narsani iste'mol qiladigan odamlar bor. Sifatli mahsulotni tanlab, saralab o'qiydigan,

tinglaydigan odamlar ham mavjud. Ammo, bu ma'noda qaraydigan bo'lsak, inson uchun axborotdan keladigan xavf oziq-ovqatnikidan kam emas.

Agar biz fast fudni iste'mol qilsak nima bo'ladi? Biz ortiqcha vaznni orttirib olamiz. Mobodo biz sifati past ma'lumotlarni o'qisak, unda dunyo haqida noto'g'ri tasavvurga ega bo'lamiz. Ehtimol, ba'zi firibgarlar bizni aldab ketadi.

Post-haqiqat nima?

Bugungi kunda post-haqiqat fenomeni mavjud, bu shunday izohlanadi: har bir kishi har qanday fikrning tasdig'ini internetdan topishi mumkin. Bu yangi hodisa, internet paydo bo'lgunga qadar bu holat kuzatilmagan. Sababi, hammaning ham o'z fikrlarini yoza olish imkoniyati bo'lmagan. Kitob nashri misolida ko'radigan bo'lsak, kitob matni yozilgandan so'ng, unga boshqa birov taqriz yozadi, muharrir esa fikrlarni ko'rib chiqib, ularni qaytadan tekshiradi.

Bugungi kunda har bir tarmoq foydalanuvchisi veb-sayt yaratishi mumkin. Unda yangi akkaunt ochib hayoliga kelgan narsani yozishi mumkin. Internetda har xil g'alati, ba'zida esankiratib qo'yadigan, dahshatli qandaydir nazariyalar paydo bo'lmoqda. Ular gohida oddiy va kulguli, bir yoqlama lekin ular dinga, masalan, millatga nisbatan radikal bo'lishi mumkin. Bu esa juda qayg'uli holat. Internetning ochiqligi kishini tashvishga soladi, negaki odamlar hali ham ma'lumotlar bilan ishlashni o'rganmagan.

Mediasavodxonlikni qanday oshirish mumkin?

Jurnalist uchun odatiy shu bilan birga oddiy ko'nikmalarga ehtiyoj bor. Ma'lumotlarni elementar tekshirish yoki bunga ko'nikmalar kerak. Masalan, avvalo, odamlarga manbani tekshirishni tavsiya qilaman. Ya'ni, agar siz biron bir yangilik, habar yoki biron-bir veb-saytga ilovani uchratsangiz: manba kim? Buni kim chop etmoqda? Buni do'stingiz sizga yuborgan bo'lsa ham, siz asosiy manbani topishga harakat qilishingiz zarur. Keyin bu o'ylab topilgan, uydirma yangiliklar sayti bo'lib chiqishi ham mumkin. Yoki bu ishonchli bo'lmagan biror-bir akkaunt bo'lishi mumkin. Bunday akkauntlarni aniqlashni o'rganish ham juda muhim. Bu haqda nima deyish mumkin? G'alati ismlar, avatarning yo'qligi, fotosuratlar va habarlar juda

g'alati, masalan: ko'plab repostlari bor. Bunday odamlarning shaxsiy fotosuratlari kam bo'ladi do'stlarning akkauntida ham qayd etilgan fotosuratlari bo'lmaydi. Masalaga prinsipial yondashadigan bo'lsak, bu masala asosiy manbani topishga arziydi. Keyin ma'lumotni kim tarqatganiga e'tibor bering: bu qandaydir g'alati akkaunt yoki sayt. Yana bir muhim ishni qiling: ushbu mavzu bo'yicha umuman biror narsa qidirishga harakat qiling.

Biz faoliyatimiz davomida talabalar va maktab o'quvchilari bilan bu haqda suhbatlashamiz. Ha, ular ijtimoiy tarmoqlarni juda yaxshi bilishadi, ular bu kabi tarmoqlarda post yozishlari, fikr-mulohazalarini bildirishlari mumkin, ammo negadir ular hali ham **Google** va **Yandeks** borligini unutishmoqda. Shu ma'lumotdan nusxa olib uni internetdagi qidiruv tizimiga qo'yishning o'zi kifoya. Qidirish mexanizmi ushbu ma'lumotlar dastlab joylashtirilgan saytlarning ro'yxatini topadi. Siz aynan shu usulda "feyk" ya'ni soxta ma'lumotni fosh qiladigan maqola topishingiz mumkin va mana shu qadam juda muhimdir. Chunki ko'pincha bu soxta ma'lumotlar yillar davomida aylanib yuribdi va siz ularni ancha oldin qilinganligi haqidagi yozuvlarni topishingiz mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, o'quvchilarni yoshligidan axborotlarni saralashga o'rgatish ham bugunning asosiy talabi hisoblanadi. Chunki, axborot oluvchi, tarqatuvchi va yaratuvchi ham aynan siz-u biz tarbiyalayotgan maktab o'quvchisi bo'lishi mumkin.

Axborot ishonchli, xolis, tushunarli va foydali bo'lishi kerak. Har qanday reklama, ommaviy axborot vositalaridagi habarlar, ijtimoiy tarmoqlardagi izohlar mediamatn sanaladi. Shuning uchun fanlar tarkibida ham yoshlarimizda bu ko'nikmalarni – axborotning to'g'ri va soxtaligini, ya'ni feyk (fake – soxta) yangiliklarni ajratish, soxta faktlarni aniqlash va tarqatmaslik masalalarini anglatish, ma'lumotlardan to'g'ri foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish lozim. Maktab yoshidagi bolalar qiziquvchanligi sababli turli mavzulariga oid ko'p sonli materiallar bilan tanishish mumkin. Media axborot savodxonligining (MAS) umumiy konsepsiyasidan tortib, axborot manbalari bilan ishlashning o'ziga xosligini tushuntirib borish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.I.Paxrutdinov Globallashuv va axborot almashinuvi jadallashgan sharoitda mediata'limning ahamiyati. – T.: Xalq ta'limi ilmiy-metodik jurnali. – T.: 2017-yil 2-son.
2. <https://uzhurriyat.uz/2016/04/05/mediasavodxonlik-va-u-nima-uchun-kerak>.
3. Maktab o'quvchilarida hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirish. – O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. – T.: 2021-yil